

Planering av kulturarvsinterpretation - meningsskapande och systemtänkande

Institution: Institutionen för stad och Land
Sveriges lantbruksuniversitet
Box 7012
750 07 Uppsala

Projektledare: Lars Hallgren¹
Projektmedarbetare: Hanna Bergeå
Elvira Caselunghe
David Forssander
Stina Powell
Eva Sandberg
Elin Ångman

Introduktion - planering för kulturarvsinterpretation som reflexiv praktik

Runt om i kultur- och naturinterpretationens vardagsverksamhet sker ett ständigt utvecklingsarbete av kommunikationens innehåll och former – Ett utvecklingsarbete som bärs av två mer eller mindre uttalade processer: Reflektion och planering med fokus på interpretationens kommunikationsprocess.

Under flera år hade Huseby bruk AB visat herrgården på Huseby bruk för besökare. Kunniga guider hade gått med grupper från rum till rum och talat om brukets och familjens historia, konstföremål, kuriosa, tecknat personporträtt av huvudpersonerna och rätt ut sanning och myt i det riksbekanta skvallret om "Skandalen på Huseby". Guidegruppen visste att de gjorde detta bra och att besökarna var nöjda, men guiderna kände samtidigt att de kunde, och ville, utveckla den upplevelse de erbjöd besökarna några steg till. Några av guiderna gick en kurs i dramapedagogik och tillsammans utvecklade de en dramatiserad guidning, där utklädda guider spelar torparhustru, patron och betjänt och i sina roller berättar brukets historia. Senare utvecklade de dramakonceptet till rollspelet "Tebjudningen på Huseby", där besökaren blir bjuden på te och bakelser av patronen på Huseby, med dottern Florence Stevens och tjänstefolk. Som besökare får man unika chanser att föreställa sig och diskutera hur livet kan ha sett sig för en högreståndsfamilj under 1900-talets snabba ekonomiska och sociala förändringar.

Guiderna som var med och utvecklade guidningarna på Huseby har inte riktigt något svar på frågan om hur de tänkte när de kom på dessa innovativa, och som det visat sig, lyckade konceptguidningar. De säger att de ville prova något nytt, att de blev inspirerade av sin utbildning i dramapedagogik, att de ville öka interaktiviteten i guidningen och att det ena gav det andra.

¹Avdelningen för miljökommunikation
Institutionen för stad och land
Sveriges lantbruksuniversitet
Box 7012
750 07 Uppsala
lars.hallgren@slu.se
Födelseår: 1971

Syftet med forskningsprojektet "Planering av kulturarvsinterpretation", "PAKI", är att föreslå språk och modeller för att på ett systematiskt sätt kunna planera för och reflektera över kommunikationens form och innehåll vid kulturarvsinterpretation. I praktiken innebär det att utveckla ett språk med vilket guiderna på till exempel Huseby bruk kan tala med varandra om sina erfarenheter av att kommunicera med deltagarna i guidningar, och att med utgångspunkt i sin förståelse för dessa erfarenheter planera för framtida kommunikation med framtidens okända deltagare.

I denna rapport ska vi redogöra för våra frågeställningar, vår arbetsmetod, teori, våra iakttagelser och slutsatser. Men innan vi går på djupet i teori och metod, ska vi ge en kort överblick över vårt resultat.

Sammanfattande resultat – En modell för planering och reflektion om kulturarvsinterpretation

I PAKI-projektet har vi utvecklat en modell för planering av, och professionell reflektion om, kommunikation vid kulturarvsinterpretation. Modellen är baserad på socialkonstruktivistisk kommunikationsteori, empiriska studier av kommunikation i utställningar och guide turer och är utvecklad genom dialogisk aktionsforskning tillsammans med professionella kulturarvskommunikatörer och museipedagoger som är verksamma vid tre besökscentra vid svenska natur- och kulturmiljöer: Huseby bruk, Hornborgasjön och Läckö slott. Modellen är också provad av museipedagoger och forskare i ett samtal om ett fiktivt planeringsfall och i ett samtal om ett verkligt planeringsfall, i det senare fallet har huvudmannen för utställningen gjort en gestaltning av en ny utställningsmonter. Vi föreslår att vid reflektion över gjorda erfarenheter av kommunikation, och vid planering av form och innehåll för framtida kommunikation, så bör följande aspekter diskuteras:

- Med vilket perspektiv ser deltagarna på platsen, kommunikationssituationen och de fenomen som man förväntas kommunicera om?
- Med vilket perspektiv ser initiativtagaren till en kommunikationsverksamhet på platsen, kommunikationssituationen och de fenomen som man förväntas kommunicera om?
- Vilka är förutsättningarna för kommunikation mellan initiativtagare och besökare?
- Vad kännetecknar det objekt/fenomen som man förväntas kommunicera om?
- Vilka ramar reglerar planeringsuppdraget?

Genom att tänka igenom och om möjligt aktivt undersöka dessa aspekter så kommer planeraren att få en bättre bild av de kommunikativa konsekvenserna av olika form och innehåll. Denna modell är relevant att tillämpa såväl vid planering som vid reflektion kring kommunikation i kulturarvsinterpretation. I båda fallen bör praktikern föreställa sig kommunikationssituationen (den framtida situation som planeringen avser eller den situation som praktikern har erfart) som ett växelspel där initiativtagaren med sina förväntningar och perspektiv möter deltagare som har sina förväntningar och perspektiv. I planeringssituationen arbetar planeraren med att skapa en så trovärdig och välgrundad bild som möjligt av med vilken nyfikenhet och vilka föreställningar, intressen och perspektiv som deltagarna närmar kommunikationssituationen och de objekt som kommunikationen handlar om: Vad hoppas besökare av till exempel Huseby bruk på att få uppleva? Med vilka förväntningar och med vilken nyfikenhet kommer de till bruket? Är de intresserade av att lyssna på berättelser, vill de göra något konkret (planera tulpanlökar, åka häst och vagn, titta på fåglar) eller har de egna erfarenheter, berättelser, åsikter som de har ett behov av att delge? Genom att i planeringsstadiet undersöka och diskutera dessa frågor så kan planeraren få klarhet i om vilka aspekter av ett fenomen som bör belysas och vilken grad av dialog och interaktion som är lämplig. Denna planeringsmodell leder till ökad träffsäkerhet vid utformning av relevant form och innehåll jämfört med planeringsmodeller som fokuserar på att identifiera budskap utifrån ensidigt fokus på initiativtagarens perspektiv eller utifrån ensidigt fokus på en viss kommunikationsform, som dialog, mobilappar eller 3D-glasögon.

Ovanstående modell för reflektion och planering av kommunikation vid natur- och kulturinterpretation har vi utvecklat genom analys av filmade kommunikationssituationer med hjälp av socialkonstruktionistisk teori och i dialog med praktiskt verksamma interpretatörer. Modellen har vuxit fram i spänningsfältet mellan praktikens krav på tydlighet och lättanvändbarhet, och forskares krav på teoretisk distinktion och exakthet. Modellen har provats för planering av fiktiva och verkliga interpretationsplaneringsfall av forskare och praktiker i samverkan. Dessa försök har visat att modellen förskjuter fokus i diskussionen bort från "vad ska vi säga" och "hur ska det se ut" till att istället tala om vad vi vet om kommunikationssituationens potentiella deltagares intressen, förväntningar, perspektiv och motiv innan vi talar om vad som ska sägas och hur det ska se ut. I flera fall resulterade användningen av modellen i att det kommunikativa problemet ringades in på ett tydligare sätt än då diskussionen fördes utan modellen och att lösningssökandet vidgades jämfört med hur den kommunikativa frågeställningen ursprungligen såg ut.

Bakgrund och syfte med projektet

Understödjande av samhällsmedborgarnas meningskapande och tolkning av natur och kultur fyller en viktig funktion för samhällsmedborgarnas uppfattning om och värdering av historia, samtid, framtid, landskap, och kulturarv. Kulturarvsinterpretation har potential att bidra med sammanhang och demokratiska samtal om identitet och samhällsvärden. För att denna potential ska komma samhället till gagn krävs interpretationsplaneringsmetoder som fokuserar på sammanhang och meningskapande, annars finns risken att kulturarvsinterpretation begränsas till underhållande faktaförmedling, en form som visserligen uppskattas av besökare men som inte har någon korrelation med de mål som motiverar samhällets investering i natur- och kulturarv och kulturmiljöarbete. För att använda sig av potentialen i kulturarvsinterpretation krävs en planeringsmodell som aktivt strävar efter att identifiera interpretationsaktiviteter där människor gör egna reflektioner, skapar egen mening och erbjuds att koppla ihop kulturhistoriska objekt till ett sammanhang som ter sig meningsfullt för dem.

För att uppnå samhällspotentialen med kulturarvsinterpretation behövs modeller för interpretationsplanering och reflektion som tar kommunikationens ömsesidiga karaktär av samkonstruktion av mening på allvar, dvs kommunikationsplanering baserad i socialkonstruktionistiska perspektiv på kommunikation och hermeneutiskt perspektiv på tolkning. Samtidigt måste en sådan planerings- och reflektionsmodell vara förankrad i praktikers erfarenheter av planering och genomförande. Därför behöver modellen utvecklas baserat på teori, empirisk, kritisk observation och i samverkan med praktiker.

Syftet med det genomförda PAKI-projektet var att utveckla, tillämpa, utvärdera och beskriva en modell för planering av kulturarvsinterpretation med fokus på meningskapande, deliberativ demokrati och sammanhangsskapande.

I PAKI-projektet har detta syfte uppnåtts genom ett aktionsforskningsupplägg där forskare och praktiker har granskat och diskuterat såväl empiriska observationer av interpretation som teori och planeringsmodeller. Så småningom har denna samverkan resulterat i ett konkret förslag på en social konstruktionistiskt baserad modell för planering av kulturarvsinterpretation, som också har provats då forskare och praktiker har genomfört en planering av interpretationsprogram för ett fiktivt fall och för ett konkret fall.

Det övergripande syftet har uppnåtts genom tre delstudier som visserligen stödjer varandra men som metodologiskt och resultatmässigt är distinkt åtskilda:

- En undersökning av de metaforer, teorier och föreställningar om kommunikation som förekommer inom kulturarvssektorns forskningslitteratur, instruktionslitteratur och bland praktiskt verksamma guider och museipedagoger. Aspekter av kommunikationssituationer som dessa modeller och

språkbruk synliggör för reflektion har också undersökts samt vilka konsekvenser för planering av kommunikationsaktiviteter detta medför. Denna delstudie har genererat tre tidskriftsmanuskript (ännu ej publicerade).

- En aktionsforskningsdialog mellan forskare och praktiker för att utveckla och prova en socialkonstruktionistiskt baserad planeringsmodell med fokus på samkonstruktion. Denna delstudie har genererat ett tidskriftsmanuskript (ännu ej publicerat) och har potential till ytterligare ett som inte påbörjats ännu.
- En undersökning av demokrati i kulturarvskommunikation. Denna delstudie har genererat ett tidskriftsmanuskript (ännu ej publicerat), och kommer därutöver att presenteras i en doktorsavhandling.

Problembeskrivning och teori

PAKI-projektet tar sin utgångspunkt i en meta-diskursiv kritik av användningen av transmissionsmetaforer vid beskrivningar av kommunikation. Med transmissionsmetaforer avser vi då kommunikation beskrivs eller indirekt hanteras som en överföringsprocess. Meta-diskurs är alltså 'diskurs om diskurs', eller hur det talas om kommunikation (Craig och Müller 2007). Vi utgår ifrån att det sätt som människor talar om ett fenomen, t ex fenomenet kommunikation, är betydelsefullt för hur de hanterar och agerar kring det fenomenet (Blumer 1969). Vilken form och innehåll som ges till kulturarvskommunikation är beroende av vilka aspekter av kommunikation som blir belysta av det språk och de modeller för att reflektera över och planera för kommunikation som finns tillgängliga för de praktiskt verksamma kulturarvskommunikatörerna.

I våra studier ställer vi två meta-diskursiva perspektiv mot varandra: Socialkonstruktionism ställs mot transmissionsperspektiv. Vi har noterat att kommunikationsplanering inom kulturarvssektorn, liksom kommunikationsplanering inom många andra sektorer, domineras av ett transmissionsperspektiv på kommunikation, och att det påverkar planering och reflektion. I detta avsnitt ska vi redogöra för skillnaderna mellan transmissionsperspektiv och socialkonstruktionism, och vad det innebär för vår studie.

Med ett socialkonstruktionistiskt perspektiv är kommunikation den allmänt förekommande sociala process där aktörer ömsesidigt ger mening åt varandras handlingar genom att föreställa sig vad dessa handlingar har för mening för den handlande, och svara på dem i enlighet med den meningen (Mead 1934, Linell 2009). Genom detta växelspel samkonstrueras mening, och med det också samhällsstrukturer, såsom språk, normer, institutioner, organisationer, kunskap etc (Berger och Luckman 1966). Kommunikation är en mycket praktisk och handgriplig aktivitet. Knutet till denna kommunikationens praktik och materialitet är vardagsföreställningar om vad kommunikation är. Samtidigt som aktörer kommunicerar, gör de sig också föreställningar om kommunikation, i det att de reflekterar över kommunikationen och dess effekter, och meta-kommunicerar med varandra. Exempel på metakommunikation, alltså att tala med varandra om kommunikationen, dess förutsättningar och konsekvenser är yttranden som 'Vad sa du', 'Vad menar du', 'Där sa du ett sanningens ord', 'Ska jag behöva hamra in budskapet i dig' osv. Då kommunikationen inom vissa delar av samhället professionaliseras, så utvecklas också en yrkesmässig jargong om kommunikation; en meta-diskurs. Tillexempel utvecklades retorik som en meta-diskurs 380 år före vår tideräknings början av Platon och Aristoteles. Inom sociologi, litteraturvetenskap, semiotik, media och kommunikationsvetenskap, antropologi och psykologi har det vuxit fram olika teorier om kommunikation som tar fasta på olika aspekter av fenomenet kommunikation. Varje teoretisk tolkning av kommunikation som fenomen lyfter fram och problematiserar vissa aspekter och döljer och nedvärderar andra. Som vi ser det är det av värde att skilja på analytisk meta-diskurs, och normativ eller preskriptiv meta-diskurs. Analytisk meta-diskurs fokuserar på vad som sker då kommunikation äger rum, medan normativ/preskriptiv meta-diskurs föreslår hur deltagare i kommunikation bör tänka och agera. Planeringsmodeller för kommunikationssituationer utgör den senare typen av meta-diskurs. Varje

normativ/preskriptiv meta-diskurs är uttryckligen eller outtryckligen knuten till en analytisk meta-diskurs, alltså ett antagande om vad som sker och kan ske i kommunikationssituationer. Många av dagens kommunikationsplaneringsmodeller saknar uttrycklig analytisk meta-diskurs. Att i planeringsituationen kunna tala om vad som sker då mening skapas (kommunikation) separat från hur vi vill att den ska fungera (normativ/preskriptiv metadiskurs) tillför större träffsäkerhet och trovärdighet i kommunikationsplaneringen.

Även om perspektivtagandet i kommunikationens samkonstruerande process är tydligast urskiljbar i samtal där båda aktörerna är närvarande och deltar på ungefär samma villkor, så fungerar perspektivtagandet på ungefär samma sätt då de kommunicerande aktörernas gester är åtskilda av tid och rum, och då deras gester är representerade av någon typ av teknik; text, bild, ljud; på samma sätt som vid samtal: Den som utför gesten gör det med en förväntan om att den betyder något för någon annan och den som iakttar gesten eller dess representation föreställer sig att gesten redan har betytt något för den som uttalade den eller skapade representationen.

Metod

För att kunna utveckla en kommunikationsplaneringsmodell med utgångspunkt i socialkonstruktionistisk meta-diskurs, och som kringgår de problem med transmissionsmetaforer i kommunikationsplanering som diskuterats ovan, har vi behövt dels observationer av kulturarvskommunikation, dels mjöjlighet att utveckla ett språk och en modell för reflektion och planering av kommunikation i dialog med professionella kulturarvskommunikatörer. Redan under ansökningsarbetet kontaktades de tre besöksområdena som utgör projektets fallstudier: Läckö slott/Naturum Vänerskärgrården, Husebybruk/ Naturum Kronoberg samt Naturum Hornborgasjön. I början av projektperioden 2014 gjordes ett första besök på fallstudieplatserna, med intervju med föreståndare och planering av datagenerering och samarbete. Under säsongen 2014 genomfördes den första delen av datagenereringen med filmade observationer av guidningar, dokumentation av utställningar och intervjuer med besökare, guider och föreståndare. Under hösten 2014 genomfördes ett första arbetsmöte med föreståndare och guider vid respektive besöksområde, då vi återkopplade genom att visa utdrag av filmer från guidningar och gemensamt diskutera vad som sker mellan guider och deltagare i respektive situation. Efter tre heldagars arbetsmöten samlades föreståndarna för de tre besöksområdena på Huseby bruk för en gemensam workshop om planering av kulturarvsinterpretation. Detta följdes upp med ett arbetsmöte på Läckö slott i januari 2015 för föreståndarna för de tre besöksområdena, då forskarna presenterade ett första utkast till planeringsmodell, och ytterligare ett arbetsmöte i oktober 2015 på Naturum Hornborgasjön då en reviderad planeringsmodell provades för planering av ett fiktivt fall: Planering av nya utställningar om torsk respektive mikroplast på "Havets hus" i Lysekil. Diskussionen om dessa fall ledde till ytterligare revideringar av planeringsmodellen. I april 2016 genomfördes ett arbetsmöte på Huseby bruk där forskare och föreståndare för Naturum Kronoberg hade en planeringsdiskussion om en ny utställningsmonter i anslutning till deras visningsbigård, och mötet följdes upp då forskare och föreståndare träffade formgivare och presenterade interpretationsplanen. Alla dessa arbetsmöten har spelats in och transkriberats.

Video och ljuddokumentation av guidningar har utöver att vara input till diskussioner om interpretationsplanering mellan forskare och praktiker, också använts för en analys av konsekvenser av olika meta-diskursiva modeller. Totalt har 11 guidningar filmats. Den verbala interaktionen har transkriberats och från transkripten har identifierats episoder där interaktionen mellan guide och deltagare indikerar att förståelse har utvecklats och/eller att interaktionen har påverkat guidningens fortsatta form och/eller innehåll.

Projektets huvudsakliga resultat och effekter

Här ska vi redovisa en diskussion om olika meta-diskurser inom kulturarvsinterpretationens teori och praktik och vilka konsekvenser de medför för reflektion och planering. Diskussionen kommer med teoretiska och

Slutrapport

empiriska exempel leda oss fram mot vårt eget förslag på en social konstruktivistiskt baserad modell för planering av och reflektion om kulturarvskommunikation.

Modellerna för kommunikationsplanering inom kulturarvsinterpretation som presenterats under 1990 och 2000-talet är främst baserade i kognitiv psykologi (Ablett & Dyer 2009, Archer och Wearing 2003) och generell strategisk kommunikationsteori. Flera av de modeller och instruktioner för planering av natur- och kulturarvsinterpretation som förekommer i internationell litteratur om interpretation använder sig av språk och modeller som präglas av en förmedlings- och överföringsyn på kommunikation. I dessa modeller används metaforer för kommunikation som indikerar kommunikation som en överföringsprocess, där en sändare överför eller förmedlar information till en mottagare:

"The ideas that will be communicated to the visiting public." (p 4) "The most effective method(s) /.../ for communicating messages to targeted market segments" (p 5) "/.../ the masterpiece that will most effectively communicate your message to the audiences". (p68) [the goal is to] "effectively communicate your message to your audiences." (p 68). (Brochu 2012)

"... we suggest an interpreter is someone who works with people to convey the meaning of our cultural and natural landscapes /.../"; "each interpreter should strive to communicate a sense of place (in introduction xxi)"; "Interpreters help convey a fuller appreciation and understanding of the place"(in introduction xxii) (Beck and Cable 2012)

"simply described, interpretation translates or brings meaning to people /.../ (p 3). /.../the interpreter serves /.../ as the medium who delivers the significance of resources to the consumers. (p 2). Ideal interpreters get the messages across effectively to the greatest number of people who will voluntarily receive them. (p 10) /.../ They try to get the message from their head into the visitors head /.../. (p 10) (Knudson, Cable and Beck 2003)

"Interpretive encounters take place whenever the product is being delivered to an actual audience" (Ham, 2013, p 4)

Nordiska ministerrådet definierar naturvägledning som "förmedling av känsla för och kunskap om naturen". (Nordiska ministerrådet 1990).

I vårt första arbetsseminarium med praktiskt verksamma kulturarvspedagoger frågade vi dem bland annat vilka frågor de tyckte var viktiga att ställa sig själv vid planering av ett nytt kommunikativt moment. Ett svar som vi fick från snart sagt alla deltagare, med mindre språkliga variationer var "Vad vill vi att besökaren ska ta med sig hem". Också i detta uttryck finns en transmissionsmetafor dold; Besökaren kommer hit, vi ger dem något, kunskap, attityd, värderingar, förståelse, som de tar med sig hem.

Transmission som metafor för kommunikation kan härledas tillbaka till en mycket inflytelserik kommunikationsstudie som genomfördes på 1950 talet av matematikerna Shannon and Weaver (1949), som studerade radiokommunikation. De utvecklade en modell för kommunikation där en sändare sänder ett meddelande till en mottagare. Störningar i kommunikationen kallades för brus och hanterades genom att öka signalstyrkan. Även om Shannon och Weavers analys är matematisk och rör ett strikt tekniskt kommunikationssystem, så kom deras modell att förespråkas och användas för att förstå kommunikation också i sociala sammanhang (Wiener, N. 1954) och deras terminologi sändare, mottagare, budskap, meddelande återfinns i många sentida kommunikationsstrategiska modeller.

Verbformen av kommunikation, 'att kommunicera' används i dessa sammanhang ofta som synonym till överföra eller förmedla; till exempel i meningar som: "Vi vill kommunicera vitalitet och jävlar anamma" (Svenska Dagbladet, 18 oktober 2011) eller "Har organisationen en tydlig idé om vad som ska kommuniceras utåt mot marknaden och andra intressenter?" (Dagens industri, 24 maj 2016). Substantivformen av kommunikation används ofta i ensidig bemärkelse; till exempel i meningar som "Vår kommunikation ska vara tydlig och saklig" eller i betydelsen information, produkt, eller trycksak; "Vilken kommunikation vill ni få från

oss". Dessa sätt att använda begreppet 'kommunikation' och 'att kommunicera' är vilseledande för den som har för avsikt att planera för kommunikation, eftersom de bortser från ömsesidigheten hos fenomenet och riktar planerarens uppmärksamhet mot de egna strategiska målen och därmed döljer närvaron av deltagaren som en aktiv, tolkande, meningsskapande och väljande aktör.

Ordet 'kommunikation' kan också användas i bemärkelsen det växelspel som sker mellan två eller flera personer som tillsammans skapar mening i en situation; och 'att kommunicera' kan betyda deltagande i växel-spelet. Förmedlingsmetaforens sätt att använda kommunikation lägger fokus på sändarens perspektiv och behandlar kommunikation som en överföring, medan socialkonstruktionistisk teori hanterar kommunikation som en process av gemensamt meningsskapande, där deltagare i en kommunikationssituation gemensamt ger mening åt varandras gester genom att aktivt väljar att se dessa som representationer för avsikter och identitet.

Dessa båda metadiskursiva synsätt, eller metaforer för kommunikation; kommunikation som förmedling respektive kommunikation som samkonstruktion; synliggör och döljer olika aspekter av fenomenet kommunikation, och när de används för att planera för framtida kommunikationssituationer, eller reflektera kring erfarenheter av kommunikation, så kommer de att uppmärksamma planeraren och den reflekterande praktikern på olika saker. När transmissionsinriktade modeller används för planering av kulturarvskommunikation blir nyckelfrågor i planeringen vad initiativtagaren har för syfte, vilket budskap som ska förmedlas, vilket meddelande som bäst representerar budskapet, och hur förmedlingen ska genomföras. Mycket lite uppmärksamhet ges åt de andra deltagarna i kommunikationssituationen, de behandlas som mottagare till vilka budskap förmedlas och levereras, budskap som de "tar med sig hem".

En socialkonstruktionistiskt baserad modell för planering och reflektion betonar att all kommunikation, oavsett hur symmetriskt (båda talar och lyssnar) eller asymmetriskt (den ene talar och den andre lyssnar) den går till, är ett växelspel där både initiativtagare och andra deltagare är aktiva meningsskapare. Här betonas att "mottagandet" av ett meddelande är en aktiv handling och beroende av mottagarens perspektiv. En lyssnande aktör ger utifrån sitt perspektiv mening åt de symboler som en talande aktör använder för att representera det objekt som hen talar om. Socialkonstruktionism riktar den reflekterande och planerande kommunikationspraktikerns uppmärksamhet mot de andra deltagarnas perspektiv och att denna del av kommunikationsprocessen är lika viktig att förstå som initiativtagarens perspektiv. Varje reflektion och planering av kommunikation bör innehålla en avsevärd tankemöda kring hur kommunikationspartnern uppfattar och närmar sig kommunikationssituationen och de objekt som man avser kommunicera om, och det alldeles oavsett om kommunikationen är symmetrisk (båda talar och lyssnar) eller asymmetrisk (den ene talar, skriver, sänder, tecknar, och den andre lyssnar, läser, tittar). Orsaken till att bådas perspektiv är viktigt är att oavsett om en aktör talar eller lyssnar, skriver eller läser, tecknar eller betraktar, så GER aktören MENING åt ett objekt. Oavsett rollfördelningen så är båda lika involverade i ett gemensamt meningsskapande, och som en professionell, reflekterande interpretationspraktiker så behöver man förstå och ta hänsyn till denna ömsesidighet i meningsskapandet vid reflektion och planering. Reflektion och planering som baseras på förmedlingsmodeller och -språk ger en ensidig bild av kommunikationens förutsättningar och konsekvenser och döljer därmed en uppsättning scenarior.

I en av våra delstudier har vi gjort parallella tolkningar av filmade episoder i guidningar genom att använda distinkt transmissions terminologi respektive distinkt socialkonstruktionistisk terminologi, och jämfört vilken reflexivitet som respektive språkbruk erbjuder. Resultatet finns redovisat i Bergeå, Hallgren och Forssander (in progress), här ska vi bara ta upp ett par förenklade exempel för att illustrera vårt resonemang.

I början av en guidning på Huseby bruk utspelar sig följande samtalssekvens mellan guiden (G) och deltagarna (B1-2).

1 G: Ehm... (.) Jag brukar fråga: "Vad är det ni vill höra?"

Slutrapport

2 B1: Allt.

3 G: Allt? (*flera besökare skrattar*) På en timme?

4 B1: Ja. (*skratt*)

5 G: Det var inte dåligt. Eh... Jag ska precisera mig lite mera: Eh... Det finns ju oerhört mycket tavlor här. Det finns väldigt mycket möbler, mycket kuriosa. Och så finns det rasandes mycket skvaller.

6 (.)

7 B2: Då tar vi skvallret.

8 G: Skvallret. (.) Ja, lite blandning kanske.

9 (flera av besökarna hummar instämmande)

10 G: Jag hoppas också att ni avbryter mig om det är någonting ni undrar över. Det får ni hemska gärna göra.

11 (flera besökare säger: "Mm")

12 G: Mm. Dom här bröderna XX som byggde det här huset... (*guiden fortsätter...*)

I en annan guidning på Husby bruk, med en annan guide och andra deltagare:

1 G: Bakom er har ni en stor spegel. Spegelglaset är delat. Varför är det det?

2 B1: Det gick inte att göra så stora speglar.

3 G: Trodde inte jag heller. Men det var fel svar,

4 B2: Ja, okej.

5 G: fick jag veta.

6 B1: Ja. B1 (*skrattar*)

7 G: Det rätta svaret var att det var skatt på spegelglas.

8 B1: Jaha.

9 G: Och då var det i Småland, ni vet, och då räknade man ju ut att det var mycket billigare med tre små glas än ett stort.

10 B1: Ja.

11 B2: Ja.

12 G: Så det är ju liksom det riktiga svaret... (*guiden fortsätter...*)

En socialkonstruktionistisk läsning av dessa båda episoder visar hur förståelse utvecklas succesivt genom guidens och deltagarnas växelvisa handlande. Det är genom spänningen mellan deltagarnas svar "allt" respektive 'brist på stora spegelglas', och guidens alternativa förklaringar som förståelsen utvecklas vidare. Filosofen Paul Ricoeur (1989) har för övrigt lyft fram spänningen mellan olika tolkningar som en oundgänglig del av förståelsens ontologi i sitt verk om hermeneutik "The conflict of interpretations". Deltagarna framstår med denna läsning som aktiva medskapare av förståelse. En förmedlingsorienterad läsning har inte något utrymme för att se denna dynamik utan har bara begrepp för att benämna det som sker som en förmedling av ett budskap som tas emot av en mottagare, där signalstyrkan var stark nog för att överrösta eventuellt brus. En analys med betoning på vilket budskap som förmedlas behandlar dessa situationer som svarta boxar och missar den dynamik mellan guide och deltagare som driver fram förståelsen. En analys med betoning på samkonstruktion uppmärksammar för den reflekterande praktikern att deltagarnas förförståelse av fenomenet och deras aktiva bidrag i samtalet är betydelsefullt för hur fenomenet kommer att göras meningsfullt av deltagarna.

Av våra parallella läsningar framgår att reflektion över vad som sker i dessa situationer med hjälp av en socialkonstruktionistisk teoretisk ram erbjuder möjligheter att förstå hur och varför situationerna och förståelse/missförstånd utvecklas som det gör, med en högre reflexiv potential än transmissionsmodellen gör.

De episoder som analyseras i Bergeå, Hallgren och Forssander (in progress) är hämtade från guidningar med förhållandevis hög interaktivitet, även om det i samtliga fall finns en asymmetriskt dominerande guide. Man kan invända att det inte är så konstigt att en teori som fokuserar på växelspel är lämpligare för att reflektera över växelspel än en teori som fokuserar på förmedling, men att resultatet borde bli det omvända om de kommunikationssituationer som valts ut för analys vore än mer asymmetriska, som är fallet med utställningar, guideböcker eller appar. Vi håller inte med om denna kritik eftersom vi vidhåller att all kommunikation, också i asymmetriska situationer alltid är samkonstruktion av mening genom social interaktion, även om interaktionen i asymmetriska situationer är svårare att få syn på för en utomstående betraktare. Denna syn delas t ex av (Karlsson 2000) som har analyserat kyrkopredikningar utifrån ett dialogiskt, Bachtinianskt perspektiv, och

Christidou & Diamantopoulou (2016) som studerat multi-modalitet i konstutställningar och funnit att konstbesökare är aktiva och interaktiva betraktare.

Också i vårt material finns exempel på att samkonstruktion är ett viktigt analytiskt och reflexivt begrepp för förståelse av kommunikation i en utställningsmiljö. På Naturum Vänerskärsgården i anslutning till Läckö slott finns en utställningsmonter om geologiska tidsperspektiv, plattdetektonit, och storskaliga rörelser i jordskorpan. I anslutning till montern finns en möjlighet för besökare att på postitlappar besvara frågan "Hur tror du det är på jorden om 25 miljoner år". Svaren på postitlapparna handlar om smältande isar, krig, matbrist, och problem och förbättringar som kan förväntas inträffa de närmaste 100 åren. En reflektion kring denna kommunikationssituation med ett förmedlingsperspektiv skulle uppmärksamma att budskapet inte har gått fram. Om vi läser situationen med ett samkonstruktionsperspektiv så ser vi att deltagarna aktivt har gett mening till frågan utifrån sin föreställningsvärld och i mötet med informationen i denna monter har förståelse för förändringar samkonstruerats. Vi har frågat utställningskonstruktören vad hon tänker om montern och hon säger att det inte fungerar som hon hade tänkt men att hon är nöjd med att deltagarna tänker kring förändring.

Vi har visat att såväl i forskning om kulturarvsinterpretation (Ångman mfl in progress), i instruktionsböcker och kulturarvskommunikationens vardagspraktik så domineras metadiskursen av förmedlingsmetaforer, och vi har i vår parallella läsning av nyckelepisoder i guidningar visat att förmedlingsmetaforer erbjuder lägre grad av reflexivitet än samkonstruktionsmetaforen. Så här långt har vi emellertid inte visat att dessa skillnader spelar någon roll för planering och vardagsarbete med kulturarvskommunikation. Vi ska med ett exempel visa att tillgången på meta-diskurs med hög reflexiv potential spelar roll för hur kommunikationen utformas och genomförs.

Nyligen har en debatt blossat upp i det amerikanska kulturarvsinterpretationssamhället om interpretation genom faciliterad dialog. Denna diskussion berör frågan om teori och praktik i planering av kommunikationssituationer. Diskussionen är inte ny men har aktualiserats genom inlägg av bland andra Doug Knapp och Brian Forist (2013 och 2015). Brännpunkten för denna debatt ser ut så här: Kulturarvsinterpretation har länge dominerats av budskap- eller temaorienterade planeringsmodeller, där kommunikationsplaneringen består i att identifiera det budskap eller tema som mest effektivt kan leda till att arrangörens syfte uppnås. Knapp och Forist (2013, 2015) med flera kritiserar tematisk interpretation som de anser leder till monolog och föreslår istället att arrangören ska initiera en dialog med deltagarna, där deltagarna får utrymme att själva uttrycka sina intressen, sin kunskap och värderingar. Förespråkare av fördefinierad tematisk kommunikationsplanering argumenterar 1) att dialog inte står i motsättning till fördefinierade teman, 2) att det finns situationer där faciliterad dialog är opraktisk och/ eller olämplig.

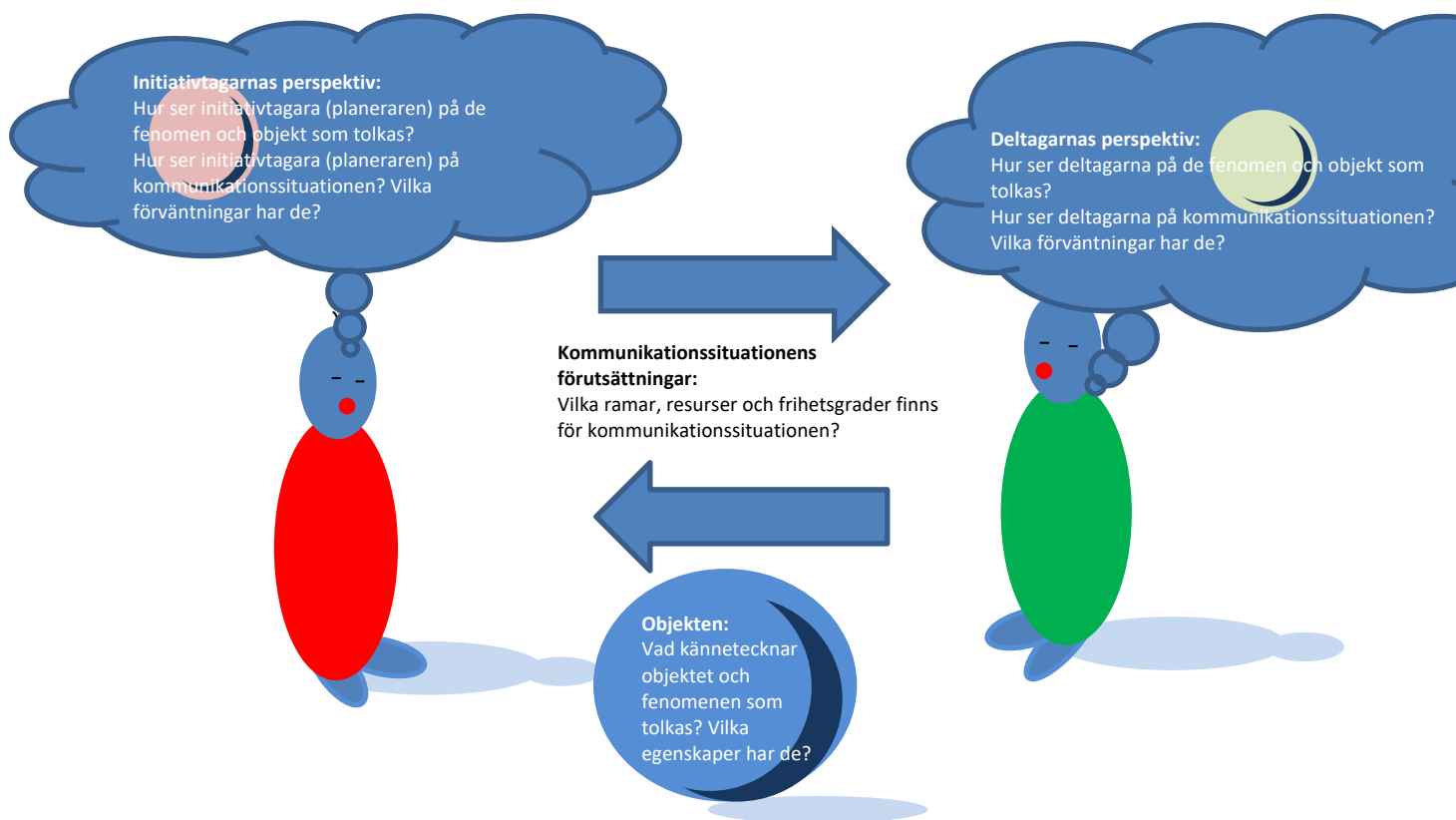
I PAKI-projektet hävdar vi att denna debatt är viktig men att den hamnar på fel nivå eftersom vi noterar en brist i de planeringsmodeller som används inom båda lägren: Ingen av dem har något planeringsverktyg som kan användas för att identifiera OM faciliterad dialog är lämpligt eller inte i den specifika situation som kommunikationen ska äga rum i. Knapp och Forist modell är en planeringsmodell för faciliterad dialog och utgår från att den situation som planeras för är lämplig för dialog. Modeller för identifiering av tema, t ex den modell som professor Sam Ham föreslår (2013) innehåller inte några frågor där ett rimligt svar är "låt oss göra dialog". Man kan inte fråga "What theme has a high provocation likelihood?" (Ham 2013, p 124) och svara "Vi borde initiera en dialog med deltagarna". Det är angeläget att klargöra vilka frågor det är som arrangören av kulturarvsinterpretation behöver ställa sig innan beslutet fattas att utveckla teman eller facilitera dialog. Vår analys är att det behövs en socialkonstruktionistiskt baserad planeringsmodell som kan hjälpa planeraren att se om det finns behov av och förutsättningar för asymmetrisk, tematisk kommunikation eller faciliterad dialog. Vi har redan i ett tidigare avsnitt redogjort för den socialkonstruktionistiskt baserade planerings- och reflektionsmodell som vi föreslår. Genom att vi ser kommunikation som samkonstruktion av mening, där alla deltagare, oavsett hur asymmetrisk kommunikationssituationen är, ses som aktiva i meningsskapandet, så blir det viktigt vid planering och reflektion att uppmärksamma vilka perspektiv olika deltagare i

kommunikationssituationen har såväl på ämnet/fenomenet som på kommunikationssituationen. En undersökning av vilka perspektiv som deltagarna har kommer, tillsammans med de andra planeringsfrågorna, att klargöra om det finns behov och förutsättningar för faciliterad dialog respektive tematisk interpretation. En budskapsorienterad planeringsprocess kommer inte ge dessa svar.

Baserat på socialkonstruktionistiska perspektiv och den här redovisade kritiken av planeringsmodeller med en förmedlingsorienterad meta-diskurs, utvecklade PAKI-forskarna i samråd med praktiker verksamma inom kulturarvskommunikation en modell för planering och reflektion. Denna modell, som presenteras nedan, tar på allvar att alla deltagare kommer till kommunikationssituationer med förväntningar och erfarenheter, och som utgår ifrån att dessa förväntningar och erfarenheter utgör viktiga förutsättningar för kommunikationen, som den som planerar för kommunikation i möjligaste mån ska försöka ta hänsyn till.

Planeringens ramar:

Vilka förutsättningar och begränsningar finns för planeringen? Vad är redan givet? Vad kan förändras? Vilka andra aktörer än initiativtagaren/planeraren kan väntas ha ett intresse av objekten som tolkas, och i vilken utsträckning kan och bör de erbjudas delaktighet i planeringen?

Vi ska avsluta denna redogörelse för PAKI projektets resultat med en beskrivning av hur den föreslagna planeringsmodellen användes vid planering av en ny monter i anslutning till den nya bigården på Huseby bruk/ Naturrum Kronoberg.

Vid Naturum Kronoberg (NKB) som är placerat i en äldre magasinsbyggnad på Husebybruks område finns två bikupor särskilt utformade för att besökare ska kunna titta på bina utan att riskera att bli stuckna. Tidigare har det funnits affischer om biodling och Sveriges biodlare uppsatta. Föreståndaren Sofie Bernhardsson ansåg att det gav ett rött intryck och hade sökt och beviljats ett mindre anslag för att utveckla utställningen. Sofie hade själv tänkt sig några skulpturer av bin i syfte att visa storleksskillnaden mellan drottning och arbetare, och hade en formgivare i åtanke. En av funktionerna hos PAKI-planeringsmodellen är att skjuta upp diskussionen om utformning och text och först göra en analys av kommunikationens villkor. Följande anteckningar som gjordes vid mötet visar hur föreståndaren och de två forskarna med hjälp av modellen resonerade sig fram till en vidgad och förskjuten beskrivning av kommunikationsförutsättningarna.

Planeringsförutsättningar

Ramarna för kommunikationen styrs av de anslag som går att söka. Dessa är beroende av att tidigt få en kostnadsuppskattning genom kontakt med formgivare, samt att det går att argumentera för en tydlig produkt/artefakt i ansökan. Utöver Naturum Kronoberg finns det en biodlare som sköter naturums bisamhällen och en biodlarförening som kan väntas vilja bidra i kommunikationsplaneringen med synpunkter på budskap. Vidare kan samverkan med trädgårdsmästare och övriga kommunikationsansvariga på Huseby bruk behövas, då analys av besökarnas perspektiv visar att kommunikation om bin bör initieras och samordnas med kommunikation om trädgård och slott.

Besökarens perspektiv

Många besökare kommer till Huseby utan förväntan, och därmed utan frågor, nyfikenhet och uppmärksamhet, på bin. Husebybesökare är först och främst slotts-, park- och cafébesökare, med förväntan och nyfikenhet kring slott, familje- och brukshistoria och trädgård. Till naturum kommer de ofta för att besöka toaletten. Entrén till naturum, uppför trappan, uppfattas ofta som oklar om den leder till något som är värt att se, eller möjligen till ett kontor. De som antrar naturum är ofta inställda på att gå igenom utställningen inomhus och vill sen ofta gå tillbaka samma väg de kom, medan de ogärna går ut på baksidan magasinet, trots skylt och muntlig uppmuntran från naturumsvärd. Vägen mellan denna utgång och bigården är också oklar. Det finns en grusad plan bakom huset, som övergår i gräsbevuxen lundmiljö. Besökaren ser inte något stråk eller ledstång (bildligt talat) som leder dem till visningsbigården. Besökarna verkar ofta redan ha påbörjat handlingssekvensen "att lämna naturum" eller rent av att "att gå och fika" då de uppmärksammar bigården. Information om att de också kan besöka bigården kommer för sent och blir en störning av en pågående handlingssekvens och kommer att sorteras bort. Besökarens perspektiv är helt enkelt inte inriktat mot bin och pollinering i den situationen.

Vidare tror vi att besökare har många olika perspektiv på bin, pollinering och människans relation till naturen. En del uppfattar bin, liksom alla gulsvarta insekter som farliga och obehagliga. Också själva myllrandet i bikupan kan av en del (perspektiv) upplevas obehagligt. Kanske är ett sådant perspektiv ett hinder mot att via bikupor, information om pollinering uppmuntra/provocera tankar om människans beroende och påverkan på naturen.

Vi tror (som vi skrivit tidigare) att husebybesökare under sitt besök utvecklar ett perspektiv som handlar om slott, park och trädgård, och att ett perspektiv på bin bör greppa tag i och ta sin utgångspunkt i dessa redan befintliga perspektiv. Därmed utvidgas den geografiska platsen för ett möte om bin till ett större område än visningsbigårdens omedelbara närhet. Vi tror att kommunikationssituationen om bin måste, på grund av

besökarens perspektiv på slott, park och trädgård, påbörjas redan på dessa platser, och interagera med redan pågående tankar om trädgårdens skönhet, nytta, skötsel, design, historia etc.

Vi tror också att besökare har mött en mängd populärkulturella och populärvetenskapliga perspektiv på sociala steklar, Disney-filmer om myror, biet Surre i Bamse, berättelser om samarbetet i bikupor och myrstackar. Ikea hade om vi minns rätt gigantiska bin/getingar som mjukisdjur någon gång. Matematiskt intresserade har möjligen kunskaper/frågor om vaxkakans regelbundenhet, läsare av illustrerad vetenskap har förmodligen läst om bin och ultraviolett ljus, kommunikation genom dans, etc. Däremot saknas nog fullständigt perspektiv, kunskap och frågor om de solitära bina. Så om Naturum Kronoberg vill att besökare ska bygga bihotell för solitära bin (se initiativtagarens perspektiv), och därigenom uppmärksamma relationen människa som påverkar och påverkas av naturen, så behövs kanske ett uppmärksammande av de solitära bina och deras behov av bostad. Kopplingen bikupa – gynna bin genom bihotell blir annars lätt oklar.

Vi har inga tecken på att besökare skulle ha någon stark önskan att själva berätta om sina perspektiv på bin. Om de blir engagerade i ett biperspektiv så är det troligt att de har mycket frågor om sociala bin vs solitära bin, varför honungsbin bildar samhällen, varför andra inte gör det, hur social organisering i bisamhället sker, hur kommunikationen mellan bin sker och varför de förstår varandra. Förmodligen finns det många besökare som, då de engagerar sig i bi-perspektivet ställer sig dessa frågor, men förmodligen ställer inte alla besökare alla frågor och förmodligen är de inte intresserade av svaren på de frågor som de inte själva har ställt.

Objekt/Fenomen

Vi resonerade om att fenomenet är binas och pollinerings ekologiska. Efter hand så kom vi fram till att det inte är biekologi i sig de är intresserade av, utan snarare att bin och pollinering är ett exempel på att mänsklig välfärd är beroende av ekologiska, samtidigt som det mänskliga samhället påverkar förutsättningarna för detta.

Bin och pollinering är ett bra exempel på detta samband. Bin och pollinering är en ingång till många olika ekologiska, biologiska, kulturella och politiska frågeställningar och ämnet kan gå i många olika riktningar. Några exempel är binas etologi, fysiologi och ekologiska, biodiversitetens kulturhistoria, pollinerings betydelse för biologisk mångfald, pollinerings betydelse för mänskliga samhällen, binas biologiska mångfald, hot mot biarters överlevnad, hotet mot bin från pesticider, billig mat vs giftfri miljö och pollinering. De svåra och provocerande aspekterna av fenomenet är när besökarnas egna vardagsbeteenden i relation till bi-pollineringsekologi uppmärksammas i t ex konsumtion och transportbeteenden. Det finns här en spänning mellan å ena sidan "å så intressant"/"visste du att"-teman och å andra sidan teman som gör besökarna och samhället till ansvariga medaktörer i binas ekologiska.

Initiativtagarens perspektiv

NKB ser kopplingen hur människor drar nytta av och påverkar förutsättningarna för pollinerare och pollinering som ett bra och klagörande exempel på människans beroende av naturen. Så ytterst vill NKB att besökarna ska tänka på hur de själva är beroende av naturen och samtidigt påverkar naturen. NKB vill att besökarna ska tänka att de kan stötta bin och pollinerande insekter t ex genom de konkreta beteendena

- att bygga en biholk för solitära bin,*
- att odla biattraherande blommor t ex anlägga en ängsyta i trädgården,*
- att själv bli biodlare (mindre viktigt för NKB, viktigt för Biodlarförbundet),*
- att köpa svenskodlad honung och köpa ekologiskt för att minska pesticidanvändning.*

Förutsättningar för kommunikation

Förutsättningen för mötet är att det i många fall finns ett geografiskt och i viss mån perspektiviskt motstånd mot att kommunikation om bin överhuvudtaget äger rum. Sofie säger att besökare ofta inte hittar till bigården och att de vid uppmaning ofta avstår från att gå dit. Vi funderar på om det kan förklaras med teori om oavslutade handlingssekvenser, snarare än som ett specifikt ointresse för bin (se besökarens perspektiv). Vi tror därför att vi behöver vidga det geografiska området där kommunikation om bin äger rum till utanför visningsbikupan och naturum, så att temat bin introduceras på andra platser, som i trädgården, och med anknytning till andra teman som besökarna är mer benägna att intressera sig för, som trädgårdsväxter och odling. Sofie funderar också över att den kanske viktigaste platsen på Naturum Kronoberg är toaletterna och att man skulle kunna inleda "möten" om bland annat bin på toaletten, för att på så sätt initiera handlingssekvenser som sedan fullföljs i utställning och visningsbigård.

På detta sätt kan PAKI-modellen användas för att klargöra förutsättningarna för kommunikation om ett visst ämne, på en viss plats, och ur den analysen designa nya kommunikativa förutsättningar.

Referenser

- Ablett, P.G. & Dyer, P.K. (2009). Heritage and hermeneutics: Towards a broader interpretation of interpretation. *Current Issues in Tourism*, 12, 209-233. doi:10.1080/13683500802316063
- Archer, D. & Wearing, S. (2003). Self, space and interpretive experience: The interactionism of environmental interpretation. *Journal of Interpretation*, 8, 7-24. ISSN 1092-5872
- Beck, L. & Cable, T.T. (2011). *The Gifts of Interpretation: Fifteen Guiding Principles for Interpreting Nature and Culture*. (3rd ed.). Sagamore Publishing.
- Berger, P.L. & Luckman, T. (1966). *The social construction of reality. A treatise in sociology of knowledge*. New York: Anchor books.
- Blumer, H. (1969). *Symbolic interactionism. Perspective and method*. Engelwood Cliffs: Prentice Hall.
- Brochu, L. (2012). *Interpretive Planning. The 5-M Model for Successful Planning Projects*. The national association for interpretation.
- Craig, R.T. & Muller H.L. (2007). *Theorizing communication – Readings across traditions*. Los Angeles: Sage publications.
- Ham, S.H. (2013). *Interpretation. Making a Difference on Purpose*. Fulcrum Publishing.
- Knapp, D. & Forist, B. (2014). A new interpretive pedagogy. *Journal of interpretation research*. 19(1), 34 - 38
- Knapp, D., & Forist, B. (2015). A new commitment to the visitor. *Legacy: The Magazine of the National Association for Interpretation*, 26(3), 34-37.
- Christidou, D. & Diamantopoulou, S. (2016). Seeing and Being Seen: The Multimodality of Museum Spectatorship, *Museum & Society*, 14 (1) 12-32.
- Karlsson, J. Predikans samtal. En studie av lyssnarens roll i predikan hos Gustav Wingren utifrån Michail Bachtins teori om dialogicitet. Skellefteå: Artos
- Knudson, D.M., Cable, T.T. & Beck, L. (2003). *Interpretation of Cultural and Natural Resources*. (2nd ed.). Venture Publishing, Inc.
- Linell, P. (2009). *Rethinking language, mind and world dialogically – interactional and contextual theories of human sense-making*. Charlotte: IAP
- Luckman, T. (1990). Social communication, dialogue and conversation. In Markova, I. & Foppa, K. (Eds.). *The dynamics of dialogue*. (pp. 45-61). Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf.
- Mead, G.H. (1934). *Mind, self, and society from the standpoint of a social behaviourist*. Chicago: The university of Chicago press.

Slutrapport

Nordiska ministerrådet. (1990). *Naturvägledning i Norden*. NORD 1990:52.

Ricoeur (1989). *The conflict of interpretations*. Gloucester: Continuum

Shannon, C.E. & Weaver, W. (1949). *The mathematical theory of communication*. Urbana: University of Illinois press.

Wiener, N. (1954). *The human use of human beings: Cybernetics and society*. Boston: Houghton Mifflin.